

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ROLAND PERSSON

Karl XII och hans rådgivare – till frågan om kungens receptivitet

Bengt Liljegren skriver i sin biografi över Karl XII att det stora nordiska kriget var en katastrof för Sverige inte bara om man talar om territoriella förluster utan också mänskligt lidande. I den svenska armén miste 200 000 soldater livet, och enligt Liljegren spelade Karl XII en stor roll för skeendet. I sin ställning som enväldshärskare hade han i det närmaste oinskränkt makt, vilket han enligt Liljegren utnyttjade till fullo.¹ En annan svensk historiker, Olle Larsson, skriver att kungens personlighet spelade en viktig roll för de beslut han fattade under kriget. Enligt Larsson höll han fast vid dessa oavsett vad som hände.² Avsikten med denna översikt är att ge en mer nyanserad bild av denna sida av kungens personlighet och visa på att han, i motsats till vad tidigare forskning visat, ofta lyssnade till sina rådgivares synpunkter och fattade sina beslut i enlighet med dessa.

Det stora nordiska kriget bryter ut

Den 6 mars 1700 nåddes Karl XII av meddelandet om att sachsiska trupper gått in i Livland. Två veckor senare tog kungen emot nyheten om att danska trupper gått till anfall mot Schleswig-Holstein. På statsrådet Carl Pipers inrådan valde då den svenske kungen att prioritera försvaret av Livland och Estland. Order utgick till de finska överstarna om att med sina regementen marschera till Estland och Livland för att försvara dessa provinser.³ Monarken var således benägen att lyssna till

-
1. Bengt Liljegren, *Karl XII. En biografi* (Stockholm 2000), s. 377.
 2. Olle Larsson, *Stormaktens sista krig. Sverige och stora nordiska kriget 1700–1721* (Stockholm 2009), s. 331.
 3. Karl XII till alla finska överstar 1.3.1700, Riksregistraturet, Riksarkivet (RA), Stockholm.

Karl XII (1682–1718) har av forskare ofta ansetts ha saknat förmåga att lyssna till sina rådgivare. Här syns han ridande på sin häst Brandklipparen. Målning av David von Krafft. Källa: Skokloster slott, Wikimedia Commons.

Pipers råd gällande organiseringen av försvaret, trots att den övriga svenska militärledningen ansåg att Sverige i första hand borde bekämpa Danmark.⁴ Hertig Fredrik IV av Holstein-Gottorp, som led under anfallet från Danmark, yrkade på att större delen av den svenska krigsmakten borde komma till hans undsättning. Karl XII ville inte svika sin svåger och bestämde därför att huvudarmén, trots allt, skulle vändas mot Danmark.⁵ Därmed riktades den militära uppmärksamheten först söderut. Den svenska krigsplanen gick ut på att först besegra Danmark, som på grund av sin geografiska närhet till Sverige var det största hotet.⁶ Karl visade här prov på att kunna ta åt sig andras åsikter, men var samtidigt vankelmodig då han ställdes inför de två alternativen: Danmark eller Livland? Denna obeslutsamhet får tillskrivas hans ungdomliga oerfarenhet som regent. Vid tidpunkten var han inte ens fyllda 18 år.

4. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 80.

5. Liljegren, *Karl XII*, s. 75

6. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 80.

I ett förordnande den 7 april 1700 för åtta kungliga råd ansåg Karl XII att såsom närvarande till oro utseende konjunkturer fordra att man är betänkt till att stå i en god författning när Kungl. Maj:t uppbyter med största delen av armén att landet då inte må lämnas utan försvar vid gränsen mot Norge och kusterna. Kungen utsåg en så kallad defensionskommission bland de kungliga råden som han ville att skulle överlägga i denna försvarsfråga och denna kommission fick inte upplösas förrän den inlämnat ett betänkande i ärendet till kungen. Som underlag för sina diskussioner erhöll kommissionen en promemoria av Karl XII i vilken denne i sju punkter klargjorde sin syn på hur det aktuella behovet av ökade militära resurser skulle tillgodoses.

Den första punkten innehöll ett förslag på att en del av Livgardet, som fanns i provinser vars infanteriregementen skulle överföras till Tyskland, skulle lämnas kvar som en grund till nya infanteriregementen. Dessa skulle genom en allmän utskrivning byggas upp till att omfatta 600–800 man i varje provins. I den andra punkten hävdade kungen att de provinsernas infanteriregementen som stannade kvar hemma kunde kompletteras genom utskrivningar. På så sätt skulle nya regementen tillkomma, vilka vardera skulle uppgå till en styrka på 600–800 infanterister i varje provins. Dessutom föreslog kungen att förhandlingar skulle inledas med prästerskapet och andra ståndspersoner för att förmå dem att sätta upp ett antal dragoner eller ryttare.

I sin promemoria ansåg kungen också att en uppgörelse kunde ingås med rusthållarna så att dessa presterade ett antal ryttare utöver de ordinarie, varvid rusthållarna kunde tillåtas att rusta med de gamla munderingarna.

Detta rustningsprojekt behandlades av defensionskommissionen vid sammanträden den 10 april, vilka resulterade i ett betänkande som följande dag justerades innan det delgavs kungen. Kungens propå om utskrivning av knektar ledde till omfattande diskussioner. Det rättsliga förhållandet att kungen konfirmerat kontrakten med allmogen om det ständiga knektehållet framhölls av Didrik Wrangel, kungligt råd och president i Bergskollegiet, som därmed ville betona det skydd mot utskrivningar som allmogen åtnjöt. I kommissionens yttrande framhölls de svårigheter som monarkens utskrivningsförslag skulle möta genom att kontrakt med allmogen upprättats om det ständiga knektehållet. Kommissionen hävdade att det var lämpligast att lands-

hövdingarna fick i uppdrag att befalla allmogen att tre rotar tillsammans skulle prestera en knekt.

Kungens begäran att rusthållen skulle prestera ryttare utöver de ordinarie avstyrktes av kommissionen under förebärande av att rusthållen hade haft betungande ekonomiska utgifter genom anskaffningen av kostbara munderingar.

De av kommissionen framförda uppfattningarna accepterades av kungen i en skrivelse till denna daterad den 11 april 1700.⁷ Defensionskommissionen fick avslutningsvis i uppgift att sammanställa en order till landshövdingarna om verkställandet av kungens resolution.⁸ Resultatet av kommissionens arbete med en order till landshövdingarna presenterades i en skrivelse till monarken den 18 april. Kommissionen var av den uppfattningen att rusthållarna inte kunde belastas med anskaffningen av fler ryttare än vad man redan presterat. Man förordade i stället att rusthållarna tre och tre skulle uppsätta en ryttare, till vilken den gamla utrustningen fick tillgripas. Den 26 april 1700 godkände Karl XII kommissionens förslag.⁹ Majestätet var således lyhört för sina rådgivares synpunkter.

Kriget mot Danmark

Uppskattningsvis marscherade 16 000 man till Skåne för att skeppas över till Tyskland och därifrån sättas in mot danskarna.¹⁰ Statskontoret fick order av kungen om att till Skåne leverera ”en anseelig summa penningar” för underhållet av de trupper som anlät dit.¹¹ Då de durchtågsmedel¹² som uppburits under år 1699 inte räckte utgick order till samtliga landshövdingar att genast driva in ytterligare durchtågsmedel. Vid varje hel gård skulle man uppbära två daler silvermynt.¹³

Den planerade transporten av trupper till Tyskland gick inte att genomföra, eftersom den svenska flottstyrkan inte var tillräckligt stark.

7. Roland Persson, *Rustningar i Sverige under det stora nordiska kriget. Studier rörande makten över krigsfinansieringen i det karolinska samhället 1700–1709* (Lund 1975), s. 25–33.

8. *Ibid.*, s. 33.

9. Karl XII till defensionskommissionen 26.4.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

10. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 79.

11. Karl XII till Statskontoret 2.5.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

12. Durchtågsmedel var ekonomiska resurser som drevs in för att finansiera de svenska truppers marscher.

13. Karl XII till alla landshövdingar 3.5.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

Fartyg som fanns i Karlskrona och ursprungligen var tänkta att gå till Ystad fick på Carl Pipers inrådan i stället order att gå till Kurlands kuster för att där bemästra danska skepp.¹⁴ Örlogsskepp som låg i Ystad för att skydda trupptransporten till Tyskland fick order att avsegla till Stora Bält för att där förhindra all transport av manskap från Själland till Fyn eller Holstein.¹⁵ Utrustandet av tre skepp från Göteborg som låg i Karlskrona försenades av att leveranserna från Huseby styckebruk av bestyckningen inte kom i tid.¹⁶ Dessutom fick den svenska flottan inte tillfälle att förintä den danska flottan, då denna valde att undvika strid och i stället söka skydd i Köpenhamn under stadsfästningens kanoner.¹⁷

Den 14 juli 1700 fattade Karl XII beslut om att invadera Danmark, och den 25 juli landsteg cirka 4 000 man på den danska kusten i närheten av Humlebäck söder om Helsingör.¹⁸ På föredragning av Piper tillställde Karl XII en order från Humlebäck till Carl Gustaf Rehnskiöld om att sjuka och sårade soldater skulle föras till Landskrona för att där kureras och vårdas.¹⁹ Rehnskiöld var fältmarskalk och kungens främste militära rådgivare samt blev sedermera guvernör över Skåne.

Förberedelserna för den fortsatta kampanjen på Själland fortgick. Efter ett samråd mellan kungen och Piper utgick en order till överkommissarien von Otter att låta förfärdiga tält åt de bataljoner vid överste Faltzburgs regemente, vilka fanns i lägret vid Humlebäck.²⁰ Landshövdingen Mårten Lindhielm beordrades på Pipers förslag att ur rustkammaren i Jönköping skicka 700 par hjullåspistoler, 700 karbiner och 3 000 flintlåsmusköter till Malmö.²¹ Amiral Wachtmeister fick på Pipers inrådan befallning att till Landskrona skicka sådant artillerimanskap som i Malmö var kommenderat till tjänstgöring vid flottan.²² Piper varseblev att officerare vid Kalmar infanteriregemente, vilka varit kommenderade till flottan, inte hade vare sig hästar eller vagnar då regementet skulle avmarschera. Han övertygade därför monarken om att officerarna måste

14. Karl XII till amiral Rosenfelt 12.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

15. Karl XII till den kommenderande officeren vid örlogsskeppen som ligger i Ystad 17.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

16. Karl XII till amiral Rosenfelt 2.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

17. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s.84.

18. *Ibid.*

19. Karl XII till Rehnskiöld 3.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

20. Karl XII till överkommissarie von Otter 3.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

21. Karl XII till landshövding Mårten Lindhielm 4.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

22. Karl XII till amiral Wachtmeister 4.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

Greve Carl Piper (1647–1716) var kungligt råd och statsråd 1697–1716. Porträtt av David Kock, efter original målat av David Klöcker Ehrenstrahl. Källa: Nationalmuseum, Sverige, Wikimedia Commons.

förses med skjutsar.²³ Efter föredragning av Piper utfärdade Karl XII från Humlebäck ett plakat riktat till invånarna på Själland, i vilket det konstaterades att man av rädsla för de svenska soldaterna flydde från sin hemvist. Kungen försäkrade i plakatet att invånarna i städerna och på landet inte skulle tillfogas någon skada.²⁴

Karl XI hade på sin dödsbädd rekommenderat sonen att särskilt anförtro sig åt Piper, som ansågs kunnig, välinformerad och strategisk. Till de viktigaste frågorna som Piper hade att hantera hörde de militära ärendena, särskilt försörjningen av den indelta armén och flottan. Piper ansågs ha skapat ett starkt utgångsläge för militären, vilket var ett av skälen till att han haft Karl XI:s förtroende.²⁵

23. Karl XII till generalkrigskommissarie Adlersten 8.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

24. Plakat för inbyggarna på Själland 29.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

25. Svante Norrhem, *Christina och Carl Piper. En biografi* (Stockholm 2017), s. 33–35.

Kampanjen på Själland

Planeringen för den fortsatta kampanjen på Själland fortgick. Piper insåg att fältkansliets funktionalitet var viktig och vidtog åtgärder för kanslidrängarnas försörjning.²⁶ Överste Jacob Spens beordrades på förslag av Piper att med sitt regemente marschera till Landskrona och där invänta vidare order.²⁷ På Pipers tillskyndan fick generalmajor Alexander Stromberg order att med förbyggda fartyg transportera kavalleriet till Själland.²⁸ Piper initierade också en order om att översten Georg Zelow, med Västgöta kavalleriregemente, skulle marschera till Helsingborg, varifrån regementet skulle transporteras till Själland.²⁹ På Pipers tillskyndan beordrades Krigskollegiet att ta ansvar för att artillerimateriel som fanns i Stockholm snarast skulle transporteras sjövägen till Landskrona eller Malmö för att möjliggöra ett anfall mot Köpenhamn.³⁰

Sammanfattningsvis kan det konstateras att Karl XII bedrev kampanjen på Själland och kriget mot Danmark med stor tillit till Carl Pipers råd som monarken tog åt sig och lät sig vägledas av. Kungens förmåga att lyssna till Pipers synpunkter var utan tvivel av betydelse för den svenska krigföringen på Själland.

Order utgick till generalöjtnanten Rehnskiöld, guvernören Sjöblad och landshövdingen von Dellingshausen att ur lantränteriet tillskjuta medel för tillverkning av artillerimateriel och att ta ansvar för att detta blev transporterat till lägret vid Humlebäck.³¹ Kungens plan för en marsch mot Köpenhamn kvarstod. Chefen för fältartilleriet, översten Meck, beordrades att föra de fartyg på vilka fältartilleriet var inlastat till närmaste säkra hamn i avvaktan på vidare order från högkvarteret.³²

Den 28 juli nåddes den danske kungen, Fredrik IV, av budet att svenskarna landstigit på Själland och insåg då att det klokaste han kunde göra var att försöka få slut på kriget. Den 8 augusti slöt den danske kungen fred med hertigen av Holstein Gottorp på slottet Traven-

26. Karl XII till Statskontoret 23.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

27. Karl XII till generalmajor Spens 17.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

28. Karl XII till generalmajor Stromberg 30.7.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

29. Karl XII till generalöjtnant Rehnskiöld 2.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

30. Karl XII till Krigskollegiet 4.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

31. Karl XII till generalöjtnant Rehnskiöld, guvernör Sjöblad och landshövding von Dellingshausen 9.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

32. Karl XII till överste Meck 14.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

Karl XII och hans män vadar i land under landstigningen vid Humlebæk den 25 juli 1700. Målning av Carl Andreas Dahlström år 1851. Källa: Wikimedia Commons.

thal.³³ På Carl Pipers inrådan³⁴ beordrade kungen guvernören Sjöblad att inhibera transporten av artillerimateriel till armén på Själland.³⁵ Samma order avgick till Dellinghausen på Pipers uppmaning.³⁶ När det svenska högkvarteret erhöll information om freden i Traventhal fick kungens närmaste rådgivare, Carl Piper, Tomas Polus och Samuel Åkerhielm, använda all sin övertalningsförmåga för att få kungen att förstå att kriget inte kunde fortsätta under dessa omständigheter.³⁷

Den 12 augusti nåddes den svenske kungen av en bekräftelse att fred slutits i Traventhal, och dagen därpå beslutade Karl XII att krigshandlingarna skulle upphöra.³⁸ Karl XII visade således i samband med kriget

33. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 84–85.

34. Anna-Brita Lövgren skriver i sin doktorsavhandling *Handläggning och inflytande. beredning, föredragning och kontrasignering under Karl XI:s envælde* (Lund 1980), s.7 att kontrasignering är tecken på del i beslutet. Detta är en åsikt som hon delar med andra forskare, se Lövgren 1980, s. 7.

35. Karl XII till guvernören Sjöblad 13.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

36. Karl XII till von Dellinghausen 14.8.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

37. Peter Ullgren, *Det stora nordiska kriget 1700–1721. En berättelse om stormakten Sveriges fall* (Stockholm 2008), s. 39.

38. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 85.

mot Danmark, prov på förmåga att ta till sig rådgivarnas synpunkter. Denna förmåga att lyssna till andras åsikter har inte alltid tillskrivits honom i forskningen.³⁹

Vid krigsutbrottet hävdade kanslikollegiet som ansvarade för utrikespolitiken, att den svenska huvudstyrkan borde vändas mot Livland,⁴⁰ medan Karl XII hävdade att huvudarmén borde vändas mot Danmark (se ovan). I maj 1700 vann kanslikollegiets utrikespolitiska linje kungens bevågenhet. Då landshövdingen i Viborgs län, Anders Lindhielm, föreslog att de i hans län förlagda dragonerna skulle följa övriga svenska trupper till Livland fick förslaget stöd av Karl XII.⁴¹ I Nylands och Tavastehus län lade landshövdingen Abraham Cronhjort fram förslag på att två dragonkompanier i hans län, vilka var beordrade att marschera till Livland, skulle transporteras sjöledes från Helsingfors till Reval och att dragoner i Viborgs län skulle marschera den närmaste vägen genom Ingermanland till Livland. Även dessa förslag fick kungens stöd.⁴² Kanslikollegiet informerades om planerna för dragonerna i Nylands och Tavastehus län.⁴³ Kungens vilja att prioritera det hotfulla läget i Livland kom också till uttryck då monarken godkände Statskontorets uppsatta stater för regementena i den Livländska armén.⁴⁴

Monarken visade således prov på att kunna ändra åsikt och komma fram till en insikt om att Livland måste undsättas. Ytterligare en gång hade han visat prov på förmåga att ta till sig andras åsikter.

Narva

Efter det för Sverige framgångsrika slaget vid Narva den 20 november 1700 avlät Karl XII en skrivelse till kungliga rådet i Stockholm, i vilken han i optimistiska ordalag beskrev hur ryssarna hade besegrats, vilket enligt hans order skulle delges landets befolkning för att uppmuntra undersåtarna att ge sitt stöd till majestätet.⁴⁵ Kungen lekte med tan-

39. Se härom i Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 331 och Liljegren, *Karl XII*, s. 381 samt Magnus Västerbro, *Tyrannens tid. Om Sverige under Karl XII* (Stockholm 2021), s. 55, 69, 130, 147.

40. Liljegren *Karl XII*, s. 75.

41. Karl XII till landshövding Anders Lindhielm 3.5.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

42. Karl XII till landshövding Cronhjort 3.5.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

43. Karl XII till kanslikollegiet 3.5.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

44. Karl XII till Statskontoret 22.5.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

45. Karl XII till kungliga rådet 22.11.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

August II (1670–1733), kung av Polen och kurfurste av Sachsen under namnet Fredrik August I. Målning av Louis de Silvestre. Källa: Statens porträttsamling, Nationalmuseum, Sverige, Wikimedia Commons.

ken på att göra en framstöt in i Ryssland. Planen var emellertid inte realistisk då den svenska armén var uttröttad och ryssarna tillämpat den brända jordens taktik. Detta lyckades generalen Carl Gustaf Rehnskiöld, som var upphovsmannen till den svenska operationen vid Narva och kungens främste lärare i krigskonsten, få kungen att inse.⁴⁶ Karl XII visade således även här att han hade förmåga att ta till sig råd från en av sina viktigaste rådgivare i militära frågor. Effekten av Rehnskiölds inflytande över kungen blev efter Narva omgående uppenbar. En annan fiende kvarstod: kung August och den sachsiska armén. August var polsk kung och sachsisk kurfurste och har kallats August den starke.

Planeringen för det nya fälttåget började redan när högkvarteret fanns i Narva. General Otto Vellingk fick order att låta reparera gevär som svenskarna tagit som krigsbyte under det segerrika slaget.⁴⁷ Kommen-

46. Ullgren, *Det stora nordiska kriget*, s. 62

47. Karl XII till general Vellingk 8.12.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

danten i Narva, Henning Rudolf Horn, beordrades att leverera hästskor, som fanns i arkliet (krigsförrådet) i Narva till generalmajoren Maydels detachment.⁴⁸ Generalguvernören i Estland, Axel Julius De La Gardie fick kungens order om att ammunition som fanns i Reval skulle levereras till Wesenberg och därifrån till fältarmén.⁴⁹ Sedan översten Jacob Spens ankommit till Reval med manskap ur Livregementet till häst, fick han order att ofördröjligen förflytta sig med manskapet till Lais.⁵⁰ Generalfälttygmästaren Sjöblad delgavs en order för vidarebefordran till generalguvernören Axel Julius De La Gardie om att ur tyghuset i Reval låta skicka ”et gott parti” bly samt pistol- och muskötikulor till fältarmén i Wesenberg.⁵¹

Kriget i Polen

Mot slutet av sommaren 1701 bröt den svenska armén upp från lägret i Bauske i Kurland dit man kommit i slutet av juli. Från högkvarteret i Bauske utgick kungens order om att 450 flintlåsmusköter skulle skickas från Riga till Nils Posses tremänningsregemente.⁵² Från Bauske utgick även kunglig order till Krigskollegiet om att utrusta soldaterna vid Närke-Värmlands infanteriregemente och rekryter till detta med flintlåsvapen och regementets pikenerare med pikar.⁵³ Från högkvarteret fick överste Posse ansvar för att de soldater i hans regemente som var sjuka och hade lämnats kvar i Bauske blev rehabiliterade.⁵⁴ Erik Dahlberg, generalguvernör över Livland, beordrades av kungen att låta förse Otto Rehbinders regemente med värjor.⁵⁵

Karl XII vidtog således flera åtgärder i syfte att göra den svenska krigsmakten slagkraftig. Kungen klargjorde att han avsåg att medverka till att August av Sachsen avsattes som polsk kung.⁵⁶ I september inrättade Karl XII sitt högkvarter vid gränsen mot Litauen.⁵⁷ Hans rådgi-

48. Karl XII till kommandant Horn 9.12.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

49. Karl XII till generalguvernör De La Gardie 10.12.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

50. Karl XII till generalmajor Spens 19.12.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

51. Karl XII till generalfälttygmästare Sjöblad 9.11.1700, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

52. Karl XII till generalguvernör Dahlberg 8.8.1701, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

53. Karl XII till Krigskollegiet 6.8.1701, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

54. Karl XII till överste Posse 10.8.1701, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

55. Karl XII till generalguvernör Dahlberg 12.8.1701, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

56. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 135

57. *Ibid.*, s. 135–134.

vare gjorde sitt bästa för att förmå honom att inte riskera krig med polackerna. Den svenske monarken var emellertid helt främmande för att sluta fred med kung August.⁵⁸

I mars 1702 gick den svenska hären över gränsen till Polen.⁵⁹ Från lägret vid Bielowice utgick kungens order till generalfältygmästaren Sjöblad att så snart vägarna blev bättre förflytta sig med artilleriet till kungens läger.⁶⁰ Generalkvartermästaren Stuart tilldelades kungens order om att till Bielowice transportera tält och munderingar som lämnats i städerna Libau, Mitau och Goldingen i Kurland. Kungens läger var förlagt i Goldingen från den 8 till den 24 januari 1702.⁶¹ Generalkrigskommissarien Göran Adlersten fick i uppdrag av kungen att se till att överste Nils Skyttes tremänningsinfanteriregemente utrustades med nya skor, strumpor, hattar, skjortor och halsdukar,⁶² och att underofficerarna vid Västerbottens infanteriregemente utrustades med kläder.⁶³ Krigskollegiet fick kungens order om att utrusta soldaterna vid regementet med värjor.⁶⁴ Statskontoret beordrades att ta ansvar för anskaffningen av fartyg till en transport till Tyskland av ryttarhästar.⁶⁵

Generalmajor Stromberg beordrades av kungen att med sitt regemente påbörja marschen till Bielowice. Högkvarteret utfäste att man skulle vidta åtgärder för att underlätta övergången av floden vid staden.⁶⁶ Från lägret i Kovno utgick kunglig order till Krigskollegiet om att översten Nierroths infanteriregemente skulle utrustas med flintlåsmusköter, bajonetter, värjor och krut, och dessutom fältkistor som innehöll tillhörande instrument.⁶⁷ Eftersom lägret låg i Frauenburg utgick kungens order, efter föredragning av Piper, till generalmajor Stromberg och överstarna Djurclou, Nils Skytte och Buchwald om att

58. *Ibid.*, s. 136.

59. *Ibid.*, s. 136–137.

60. Karl XII till generalfältygmästare Sjöblad 4.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

61. Karl XII till generalmajor Stuart 4.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

62. Karl XII till generalkrigskommissarie Adlersten 5.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

63. Karl XII till generalkrigskommissarie Adlersten 10.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

64. Karl XII till Krigskollegiet 10.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

65. Karl XII till Statskontoret 12.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

66. Karl XII till generalmajor Stromberg 28.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

67. Karl XII till Krigskollegiet 28.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm; Kovno/Kowno är det polska namnet för dagens Kaunas.

med sina regementen förflytta sig till Libau för att debarkeras där.⁶⁸ På Pipers inrådan beordrades överste Stuart att till fältarmén föra de rekryter som år 1706 och 1707 transporterats från Sverige till Pommern.⁶⁹

Karl XII fortsatte således sina krigsförberedande åtgärder och var inte redo att avstå från krig mot polackerna eller från sitt mål att avsätta kung August av Polen. Detta kom till uttryck då ryttmästaren Clas Bonde i en skrivelse till det svenska högkvarteret undrade om han med sin trupp skulle gå längre in i Polen för att tillfoga polackerna ”avbräck”, vilket vann kungens gillande.⁷⁰ Den svenska armén anlände till Kovno där den stannade fram till slutet av mars, då marschen fortsatte mot Warszawa där kung August hade sitt högkvarter.⁷¹

Generalmajor Alexander Stromberg beordrades av kungen från lägret vid Kovno att påbörja marschen med sitt regemente till Kovno och senare till kungens armé.⁷² Generalmajor Nieroth beordrades att fortsätta marschen mot Wilno (Vilnius) och att även föra med sig Västerbottens och Kalmar infanteriregementen.⁷³ Generallöjtnant Spens beordrades från Punitz att med sina trupper marschera den snabbaste vägen till Grodno.⁷⁴

I januari 1702 fanns det svenska högkvarteret i Goldingen. Härifrån bestämde monarken på Pipers förslag att Nylands och Tavastehus läns kavalleriregemente skulle stanna kvar i Kurland.⁷⁵ Den svenska hären fortsatte sin marsch mot Warszawa, och i mitten av maj 1702 kontrollerades den polska huvudstaden av svenskarna.⁷⁶ Den polska huvudstaden besattes utan motstånd och kungen upprättade sitt högkvarter i Praga, en av stadens förstäder.⁷⁷

I Praga mottog man en skrivelse daterad den 22 april från översten vid Jönköpings infanteriregemente, Lorentz Clerck, som begärde medel till nya rockar, strumpor, skor och hattar till sitt regemente. På Carl

68. Karl XII till generalmajor Stromberg och överstarna Djurclou, Nils Skytte och Buchwald 23.8.1701, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

69. Karl XII till överste Stuart 10.9.1707, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

70. Karl XII till ryttmästare Bonde 10.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

71. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 137.

72. Karl XII till generalmajor Stromberg 28.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

73. Karl XII till generalmajor Nieroth 28.3.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

74. Karl XII till generallöjtnant Spens 3.4.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

75. Karl XII till överstelöjtnant Treffenberg 17.1.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

76. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 138.

77. Gustaf Jonasson, *Karl XII:s polska politik 1702–1703* (Stockholm 1968), s. 56.

Pipers inrådan svarade kungen att han redan den 6 mars hade bestämt att de nya munderingspersedlarnas anskaffning skulle finansieras med knektarnas löner år 1700 och 1701 samt med beklädningspenningar som influtit dessa år.⁷⁸ Karl XII beslutade på inrådan av Piper att avdela en del av generalmajor Maydels trupper för att understödja fältherren Saphia i hans strid med Oginski och för att försvara Saphias gods.⁷⁹ I början av september 1701 sände Karl XII två detachement under överste Hummerhielm och överstelöjtnant Meijerfelt från Kurland till Samogitien för att skydda stormannasläkten Saphias gods.⁸⁰

Eftersom högkvarteret fanns i Praga utgick kungens order, efter föredragning av Piper, till generalmajor Mörner att lämna kvar manskap ur Nylands och Tavastehus kavalleriregemente för att understödja fältherren Saphia i hans försök att hindra Oginskis framfart.⁸¹ Eftersom det var oklart om Saphia ansåg detta tillräckligt beslutade Karl XII, efter samråd med Piper, att understödja fältherren med överstelöjtnanten vid Nylands regemente, von Mullerns, manskap som fanns i Warszawa.⁸² Sedan Saphia begärt hjälp av generalmajoren Maydels trupper mot Oginski beviljade Karl XII detta, också här efter samråd med Piper.⁸³

På Pipers inrådan beslutade kungen också att den livländska adelsfanan skulle anslutas till von Schlippenbachs armé.⁸⁴ Denna hade till uppgift att försvara Livland mot ryssarna.⁸⁵ Efter föredragning av Piper utgick kungens order från Goldingen till generalfälttygmästare Sjöblad att delar av artilleriet skulle förflyttas via Mitau till Riga.⁸⁶

Ansträngningarna att förstärka den svenska fältarmén beslutade sig kungen för att på Pipers inrådan att inhibera. Därmed nedprioriterade han målet med att avsätta August av Polen och beslutade sig i stället för att ta sig an Ryssland. I det svenska fältkansliet blev det Pipers uppgift att försöka förmå kungen att avstå från detroniseringskravet och att acceptera en fredlig uppgörelse med kung August. Piper

78. Karl XII till överste Clerck 10.6.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

79. Karl XII till överste Putbus 25.1.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

80. Jonasson, *Karl XII:s polska politik 1702–1703*, s. 35.

81. Karl XII till generalmajor Mörner 9.6.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

82. Karl XII till generalmajor Mörner 20.6.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

83. Karl XII till generalmajor Maydel 2.7.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

84. Karl XII till Erik Dahlberg 3.1.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

85. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 175–174.

86. Karl XII till generalfälttygmästare Sjöblad 24.1.1702, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

föreslog i ett memorial att kungen kunde ingå ett krigsstillstånd med kung August och medan stillståndet varade göra upp räkningen med ryssarna. Därefter kunde han på nytt ägna sig åt den polska frågan.⁸⁷

Statsrådet Carl Piper var en av de största ryssfienderna bland rådgivarna i kungens fältkansli.⁸⁸ Han lyckades förmå Karl XII att acceptera hans utrikespolitiska råd. Inför fälttåget mot Ryssland föreslog Piper förstärkningar av fältarmén när denna var på marsch mot fienden i öst. På Pipers inrådan lät kungen en skrivelse avgå till Statskontoret i syfte att drabanternas löner skulle utbetalas.⁸⁹ Piper tog även ansvar för att tolv ridhästar från hovstallet i Stockholm transporterades till kungen.⁹⁰ Efter Pipers initiativ tilldelades Statskontoret en reprimand när hovstatens växlar inte blev betalda. Kungen konstaterade att en summa på mer än 100 000 riksdaler var obetald.⁹¹

Poltava och Perevolotjna

Den 22 augusti 1707 bröt den svenska armén upp från kvarteren i Sachsen, och den 28 januari nådde Karl XII med sina förtrupper Grodno. Den 12 februari anlände trupperna till Smorgonie. Här förlades det svenska högkvarteret, och efter en dryg månad tågade trupperna mot Radoszkowice som blev den svenske kungens högkvarter. I början av juni bröt han tillsammans med fältarmén upp. Den ryska huvudstaden var nu målet. I slutet av månaden var de svenska trupperna framme vid Holowczyn, och den 30 juni började de svenska regementena slå sig ned på höjderna väster om staden. Anfallsorder gavs på kvällen den 3 juli, och senare under förmiddagen var slaget över med svensk seger. Två dagar efter slaget bröt den svenska armén upp. Marschen gick mot Mohylew som intogs utan strid den 8 juli. I början av augusti bröt armén upp med Tjerikov som mål. Efter två veckors marsch befallde kungen att armén skulle gå norrut i riktning mot Smolensk. I mitten av september beslutade kungen att armén skulle tåga söderut mot Severien där ryssarna hade förhärjat landskapet och det inte fanns möjlighet att förlägga armén under vintern. I sin planering för truppernas vinterkvarter beslutade kungen att hären

87. Jonasson, *Karl XII:s polska politik 1702–1703*, s. 177.

88. Norrhem, *Christina och Carl Piper*, s. 97.

89. Karl XII till Statskontoret 27.1.1708, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

90. Karl XII till Statskontoret 10.4.1708, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

91. Karl XII till Statskontoret 22.7.1708, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

skulle marschera till Ukraina där förutsättningarna för dess underhåll var goda. I mitten av oktober bröt den svenska armén upp och påbörjade marschen söderut. Målet var staden Barurin. Den 23 december bröt kungen upp med större delen av armén och tågade mot staden Veprik som man stormade i början av januari 1709. Marschen gick därefter söderut. Kungen upprättade sitt högkvarter i Budistje, medan armén förlades kring staden Poltava. Under våren beslutade kungen att Poltava skulle intas. Det ryska lägret var väl befäst och omgärdat av vallar och gravar. I juni blev Carl Piper tillfångatagen och satt i rysk fångenskap. Den 27 juni fattade den svenske kungen beslutet att man skulle gå till anfall mot de ryska trupperna. Anfallet skulle äga rum följande dag. De framryckande svenskarna möttes av intensiv beskjutning från det ryska artilleriet. Förlusterna under den omkring 800 meter långa marschen fram till fienden var stora. En halvtimme efter att slutstriden inletts var det svenska nederlaget ett faktum. Svenskarna förlorade sannolikt mellan 10 000 och 10 900 man.⁹² Den 11 juli 1709 meddelade Karl XII den svenska krigsmaktens ”avbräck” vid Poltava till defensionskommissionen. Han pekade också på behovet av att ersätta förlusterna och att hemmavarande regementen skulle hållas marschfärdiga.⁹³

För att bemöta ryssarnas operationer i Polen efter slaget vid Poltava beordrades generalmajor von Krassow, på inrådan av Gustaf Henrik von Müllern, som den 5 juni 1708 utnämns till statssekreterare vid utrikesexpeditionen sedan Thomas Polus avlidit,⁹⁴ att på allt sätt understödja den polske kungen Stanislaus.⁹⁵ Ytterligare trupper tillfördes på von Müllerns tillskyndan Krassow i slutet av augusti 1709 för att bevaka ryssarnas förehavanden.⁹⁶ Den ryssfientliga politiken som varit förhärskande i fältkansliet före slaget vid Poltava återupptogs således efter slaget, under påverkan av statssekreterare Gustaf Henrik von Müllern som var tongivande inom fältkansliet sedan Carl Piper tillfångatagits i samband med slaget. Gustaf Henrik von Müllern initierade också en skrivelse till Krassow, i vilken denne uppmanades att

92. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 177–201.

93. Karl XII till defensionskommissionen 11.7.1709, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

94. Anna-Brita Lövgren, ’Henrik Gustaf von Müllern’, *Svenskt Biografiskt Lexikon*, urn:sbl:8605.

95. Karl XII till generalmajor Krassow 12.7.1709, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

96. Karl XII till överste Schoultz 27.8.1709, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

tillsammans med sina trupper hålla humöret uppe trots nederlaget vid Poltava.⁹⁷ Under kungens vistelse i Bender (se nedan) utfärdade monarken på von Müllerns förslag en resolution. I denna uppdrogs det åt hovintendent Gustaf von Düben att ta ansvar för dispositionen över hovstaten i fält sedan Karl XII, under korsandet av floden Dnepr, endast muntligen tilldelat hovintendenten detta uppdrag utan något skriftligt beslut.⁹⁸ Nödvändigheten av ett skriftligt beslut insåg monarken först efter att statssekreterare von Müllern klargjort detta. Kungen tog således till sig dennes råd inte enbart vad gällde utrikesärendena utan även inrikesärenden.

I lägret vid Pusjkarivka påbörjade resterna av den svenska armén och de trupper som deltagit i huvudstriden en reträtt under kvällen den 28 juni. Man förflyttade sig längs Vorskla västra strand med målet att skeppas över floden Dnepr och därefter ta sig till turkiskt territorium. Generalkvartermästare Axel Gyllenkrok sändes i förväg för att hitta ett lämpligt vadställe. Eventuellt skulle ett sådant finnas strax väster om staden Perevolotjna, dit de svenska trupperna sökte sig. Man ankom dit den 30 juni och hoppades att en flottbro skulle kunna byggas över den två till tre kilometer breda Dnepr. Den ryska armén var i antågande. Natten till den 1 juli satte sig kungen i säkerhet sedan han övertalats till detta av några generaler. General Carl Gustaf Creutz var en av dessa.⁹⁹ På en bår färdades kungen över Dnepr.¹⁰⁰

I det hotfulla läget tog således kungen till sig de ledande militärernas synpunkter och visade åter prov på att kunna lyssna till andras åsikter. Återstoden av de svenska trupperna fortsatte till Otjakov där de togs emot av den turkiska paschan Abdurahman. Svenskarna fick tillåtelse att stanna men ombads att fortsätta marschen längre inåt landet mot Bender, dit styrkan anlände den 22 juli 1709. Under vistelsen i Bender skickade Karl XII överstelöjtnant Thomas Funck till Konstantinopel för att vid hovet där, med hjälp av koppar- och järnvaror från Sverige, upphandla penningar. Åt sändebudet vid Ottomanska Porten, Neugelbauer, uppdrogs det att garantera varuleveranserna från Sverige.¹⁰¹ En

97. Karl XII till Krassow 27.8.1709, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

98. Kungl. Maj:ts resolution 20.8.1709 uppå det memorial som hovintendent Gustaf von Düben inlämnat, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

99. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 201–202.

100. Ullgren, *Det stora nordiska kriget*, s. 217.

101. Karl XII till envoyen Neugelbauer 1.3.1710, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

instruktion utfärdades för Funck den 1 mars 1710, i vilken han fick i uppdrag att upphandla penningar till en summa av 300 eller 400 miljoner riksdaler.¹⁰²

Under sitt uppdrag i Konstantinopel möttes Funck av det ottomanska hovets krav på att penningleveransen skulle kvitteras med en av den svenske kungen undertecknad försäkran om att penningarna mottagits.¹⁰³ Svenskarnas närvaro blev en allt större belastning för turkarna, men den svenske kungen vägrade att ge sig av. Efter en tid fördes dock Karl XII bort från Bender till staden Demotika.

Det svenska rådet beslutade att skicka ett sändebud till kungen för att klargöra det bekymmersamma läget i Sverige. Generalmajoren Hans Henrik von Liewen anlände till Demotika i mars 1714. Samtalet mellan Karl XII och von Liewen präglades av ett givande och tagande. Samtalet bidrog till kungens beslut att återvända hem. Åter visade Karl XII prov på receptivitet. Samtalet fick också som resultat ett löfte från kungen till von Liewen att till ett lågt pris arrendera slottet Marienburg i Livland.¹⁰⁴ Härutöver utnämndes von Liewen till generallöjtnant vid infanteriet, och på kungens order uppfördes han på staten för en sådan befattning.¹⁰⁵

Rådet meddelades att monarken avsåg att bryta upp från Turkiet och bege sig till Stralsund.¹⁰⁶ Befälhavaren över armén i Pommern, Maurit Vellingk, försäkrade att han kunde dra samman en här om 4 000 man i Stralsund,¹⁰⁷ vilket gjorde att kungen började förbereda sin hemfärd. Karl XII:s avsikt var att lämna Bender och färdas till Stralsund. Detta framgår av att han förbjöd transport av manskap från Stralsund till Sverige. De trupper som fanns kvar i Stralsund skulle invänta monarkens ankomst.¹⁰⁸ Kungens förtroende för generallöjtnant Hans Henrik von Liewen framgår av att denne tilldelades en befattning som direktör vid amiralitetet i Karlskrona¹⁰⁹ och att statskontoret fick order från Demotika att uppföra hans generallöjtnantslön och traktamente på amira-

102. Instruktion för överstelöjtnant Funck 1.3.1710, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

103. Karl XII till överstelöjtnant Funck 13.6.1710, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

104. Resolution för generalmajor von Liewen 19.3.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

105. Karl XII till Statskontoret 24.3.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

106. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 226–230.

107. Liljegren, *Karl XII*, s. 246.

108. Karl XII till general Dücker 2.3.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

109. Karl XII till generallöjtnant von Liewen 24.3.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

litetsstaten.¹¹⁰ Karl XII:s uppskattning för von Liewen, och Stralsunds betydelse för monarken, framgår av att generallöjtnanten fick order att ta ansvar för att Stralsunds fästning försågs med proviant och penningmedel.¹¹¹ I en skrivelse den 14 juni 1714 uttryckte monarken sin tillfredsställelse över att ståthållaren i Stralsund, Carl-Gustaf Dücker, tagit väl hand om trupperna där. Ståthållaren uppmanades att fortsätta omsorgen om trupperna så att dessa vid kungens ankomst var ”konserverade” och i gott skick.¹¹²

Stralsund

Karl XII lämnade Demotika på förmiddagen den 20 september 1714. Via Mecklenburg red han genom svenska Pommern och den 11 november 1714 var han och hans svit framme vid Stralsunds stadsportar.¹¹³

Under sommaren 1715 inleddes en belägring av Stralsund. Mot 13 000 svenska soldater stod omkring 55 000 danskar, sachsare och preussare. I Stralsund förberedde sig svenskarna för strid. Tiden var snart ute och kungen uppmanades att lämna staden för att sätta sig i säkerhet. Karl XII var däremot som vanligt optimistisk och såg framtiden an med tillförsikt. Fienden skulle snart tröttna i och med att vintern närmade sig. Han hade också förhoppningar om att den svenska flottan inom kort skulle komma till undsättning.¹¹⁴ Vice amiral Wachtmeister beordrades att löpa ut med en skvadron så snart den var redo och med denna angripa och förstöra fientliga galärer och småfartyg när de låg i hamn.¹¹⁵ Krigskollegiet fick kungens order om att till Stralsund skicka ammunitionspersedlar och pikar.¹¹⁶ Guvernör Burensköld fick å sin sida order av kungen att från Skåne översända ett parti musköt- och pistolluntstenar.¹¹⁷

I oktober inledde belägrarna ett intensivt bombardemang av Stralsund. I den rådande situationen hade kungen inget annat val än att lämna staden. Även kungens syster Ulrika Eleonora försökte övertala

110. Karl XII till Statskontoret 24.3.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

111. Karl XII till generallöjtnant von Liewen 11.5.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

112. Karl XII till general Dücker 14.6.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

113. Liljegren, *Karl XII*, s. 247–255.

114. *Ibid.*, s. 173.

115. Karl XII till vice amiral Wachtmeister 16.5.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

116. Karl XII till Krigskollegiet 19.1.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

117. Karl XII till guvernör Burensköld 18/7.2.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

honom att lämna Stralsund.¹¹⁸ Kungliga rådet hade i en skrivelse till kungen den 8 oktober 1714 uttryckt sin förhoppning om att åter få se monarken hemma i Sverige.¹¹⁹ Rådet utövade ytterligare påtryckning på monarken när det gjorde kungen medveten om att hans bortavaro från Sverige var till nackdel för rikets styrelse. Detta klargjorde rådsmedlemmarna under sitt arbete med ett nytt reglemente angående kapare som man inte lyckats få kungens godkännande för,¹²⁰ och då rådet den 7 maj 1715 meddelade kungen att man den 2 och 10 mars i skrivelser till monarken underrättat denne om sina krigsförfattningar emot Ryssland utan att ha fått något svar.¹²¹ Rådet konkretiserade ånyo problemet med Karl XII:s bortavaro när den brittiske residenten Jackson lämnade ett memorial till kanslikollegiet med ansökningar som han hade beordrats att framföra. Memorialet föredrogs vid rådets sammanträde, men dess medlemmar vågade inte ta ställning till det. I stället bestämde de sig för att avvakta kungens befallning i ärendet.¹²² Ineffektiviteten i styrelsen av riket blev tydlig för Karl XII som hörsammade sin systems och rådets synpunkter. Den 10 december 1715 lämnade han med tre följeslagare Stralsund i en slup med sex roddare.¹²³ Monarken visade således prov på förmåga att ta till sig andras synpunkter i detta kritiska läge. Efter en färd över Östersjön landsteg kungen och hans följe utanför Trelleborg den 13 december. Därefter tog de sig landvägen till Ystad dit de anlände på eftermiddagen den 13 december.¹²⁴

Ystad

Redan i Stralsund hade möjligheten att anfälla Norge diskuterats, och under vistelsen i Ystad konkretiserades dessa planer.¹²⁵ Sedan landshövdingar och guvernörer fått order att rekrytera ryttare, knektar och båtsmän för att fylla uppkomna luckor utgick i ett cirkulärbrev till regementscheferna en order om att tillstålla landshövdingarna fullständiga defektrullor och att hjälpa allmoget att anskaffa manskap.

118. Liljegren, *Karl XII*, s. 273.

119. Kungliga rådet till Kungl. Maj:t 8.10.1714, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

120. Kungliga rådet till Kungl. Maj:t 19.3.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

121. Kungliga rådet till Kungl. Maj:t 7.5.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

122. Kungliga rådet till Kungl. Maj:t 25.6.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

123. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 170.

124. *Ibid.*, s. 270–297.

125. *Ibid.*, s. 297.

Överstarna fick också order om att rusthållare och knekterotar skulle förse manskapet med provision för sex veckor.¹²⁶

Fälttåget mot Norge 1716

Den 16 februari 1716 bröt kungen upp från Ystad och red norrut. Hans avsikt var att genomföra ett vinterfälttåg mot Norge. Fälttåget var emellertid dåligt planerat. Soldaterna var få och utrustningen för att bedriva vinterkrigföring saknades, bland annat hade soldaterna inga skidor vilket försvårade förflyttningen i djup snö.

Det svenska anfallet tog sin början den 25 februari 1716. Den 10 mars kunde de svenska trupperna gå in i den norska huvudstaden Kristiania. Situationen där blev dock allt besvärligare för svenskarna. Maten började ta slut och man blev ständigt beskuten från fästningen. Kungen valde att dra tillbaka trupperna från huvudstaden. Den 19 april bröt den svenska hären upp från Kristiania och marscherade söderut.¹²⁷

Den 28 juni 1716 gick den svenska armén över Svinesundsbron och därmed var fälttåget mot Norge avbrutet. I bondgården Norrby, fyra kilometer från Svinesund upprättade kungen ett högkvarter. Här fick monarken kännedom om att anordningar utfärdade av krigsexpeditionen med vilka truppersnas durchmarscher skulle finansieras saknades.¹²⁸ Situationen förvärrades ytterligare av att man tvingades ersätta de gevär som togs från Göteborgs fästning med leveranser från förrådet i Jönköping.¹²⁹

Situationen i lägret blev allt besvärligare. Sjukdomar skördade många liv. Generalissimus Fredrik av Hessen uppmanade kungen att snarast bege sig hemåt, och den 26 augusti lämnade Karl XII Norrby för att ta sig till Skåne.¹³⁰ Kungen lydde således sin sväger och landets högste befälhavare för armén och hade åter visat prov på receptivitet. Detta var inte förvånande, eftersom monarkens intresse för krigföringen hade upphört långt tidigare och ersatts av andra frågor av helt annorlunda art. Den 25 augusti beviljades kaptenen vid Dalregementet, Lorens Söderhielm, avsked på grund av ”opasslighet”.¹³¹ Soldater som blivit

126. Karl XII till överstarna 23.12.1715, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

127. Larsson, *Stormaktens sista krig*, s. 298–300.

128. Karl XII till landshövding Ekeblad 18.8.1716, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

129. Karl XII till Krigskollegiet 20.8.1716, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

130. Liljegren, *Karl XII*, s. 298–299.

131. Avsked för kaptenen Söderhielm 25.8.1716, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

förlamade under kampanjen i Norge beviljades underhåll från krigsmanshuset¹³² och fullmakter utfärdades från Norrby för några nya magistratsbetjänter i Göteborg.¹³³ Kungens tid upptogs också av frågan om de ryska fångarnas förvaring.¹³⁴

Karl tog således intryck av vad hans svåger rådde honom till. Ånyo hade kungen visat prov på förmåga att ta till sig andras synpunkter.

Sammanfattning

I svensk historieskrivning har det hävdats att Karl XII hade svårt att ta till sig sina rådgivares synpunkter, men i framställningen ovan har motsatsen påvisats. Vid flera tillfällen hörsammade kungen sina rådgivares åsikter.

Vid tillkomsten av rustningsbeslutet av den 26 april 1700 hade de kungliga råden stort inflytande över utformningen av beslutet. Karl XII hörsammade rådets önskan om att han skulle lämna Stralsund 1715. Rådgivarna inom kanslikollegiet, som formellt ansvarade för utrikespolitiken, vann kungens bevågenhet i avgörandet om huruvida Sveriges krigsmakt skulle vändas mot Danmark eller mot Livland.

Statsrådet Carl Piper var en ledande rådgivare inom det svenska fältkansliet. Kampanjen på Själland och kriget mot Danmark år 1700 genomförde Karl XII med stor tillit till Pipers rådgivning. Dessutom lyckades Piper tillsammans med de andra rådgivarna i högkvarteret, Thomas Polus och Samuel Åkerhielm, övertala monarken att avsluta kriget mot Danmark sedan den danske kungen slutit fred med Holstein-Gottorp på slottet Traventhal. Piper låg också bakom Karl XII:s beslut att under kriget i Polen nedprioritera målet att avsätta kung August av Polen för att i stället rikta krafterna mot Ryssland. Målet återupptogs av den svenske kungen efter slaget vid Poltava, då under inflytande av den nye statssekreteraren vid utrikesexpeditionen, Henrik Gustaf von Müllern.

Till de ledande rådgivarna hörde även de främsta militära ledarna. Sålunda lyckades generallöjtnant Carl-Gustaf Rehnskiöld avleda

132. Karl XII till Krigskollegiet 20.8.1716, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

133. Fullmakter för de nya magistratsbetjänterna i Göteborg 22.8.1716, Riksregistraturet, RA, Stockholm.

134. Karl XII till överståthållare Taube 16.8.1716, Riksregistraturet, RA, Stockholm; Larsson, *Stormaktens sista krig*.

Karl XII:s engagemang för ett anfall in i Ryssland efter det framgångsrika slaget vid Narva.

General Carl-Gustaf Creutz tillhörde de generaler vid Perevolotjna som efter slaget vid Poltava övertygade Karl XII om att det var bäst för hans egen säkerhet att låta sig föras bort från arméns läger över floden Dnepr. Generalmajor von Liewens möte med den svenske kungen i Demotika resulterade i att von Liewen lyckades övertala Karl XII att återvända hem.

Stort inflytande över Karl XII:s överväganden hade även hans närmaste släktingar. Kungens svåger Fredrik IV av Holstein-Gottorp övertygade honom om att den svenska krigsmakten skulle vändas mot Danmark vid krigsutbrottet år 1700. System Ulrika Eleonora medverkade till Karl XII:s beslut 1715 att lämna Stralsund, och hans svåger Fredrik av Hessen övertalade honom att lämna bondgården Norrby i samband med kriget mot Norge 1716.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att Karl XII i flera lägen övervägde och tog till sig sina rådgivares synpunkter. Den inte sällan framförda åsikten om att monarken bortsåg från andras råd och konsekvent höll fast vid sin egen övertygelse bör därför omprövas.